

RECENSIES

gramma' (241) en als de Werkgemeenschap in de jaren zeventig een programma opstelt is dit nauwelijks beargumenteerd (245). Desondanks oordeelt de auteur dat de WVO 'belangrijk voorttrekkerswerk' (261) heeft gedaan, zonder enige aanduiding te geven van wat dan ook (tenzij men de bijdrage van Freudenthal aan het wiskunde-onderwijs noemt, waaraan in deze dissertatie wel wordt gerefereerd, maar nergens besproken of uitgelegd).

Het meest teleurstellende onderdeel van het boek is de analyse van het tijdschrift van de WVO. Een zeer bewerkelijke analyse levert tenslotte als kenschets op dat het tijdschrift vooral artikelen bevat over het onderwijs in Nederland, dat 'vooral het kind of de leerling, het doel van de (ped)agogische activiteit, de methode, de leerstof of de inhoud en de hulpmiddelen' aan de orde kwamen en dat veel artikelen gingen over vergaderingen en conferenties (302). Dat wisten we al, maar nu in procenten. Hier baarde de berg niet eens een muis. Het tijdschriftenproject, waaraan de auteur zijn methode ontleende, opent inderdaad de mogelijkheid over te gaan tot zinloze kwantificering. Het is echter onbegrijpelijk dat de promotor de promovendus niet behoed heeft voor een basisfout bij kwantificerend onderzoek: het optellen van triviale.

Als geheel is dit dus een zeer teleurstellende publikatie, wat des te meer te betreuren valt omdat duidelijk is dat de auteur buitengewoon hard gewerkt heeft, veel materiaal heeft verzameld en het met liefde presenteert. Zijn boek treft echter eenzelfde lot als de vernieuwingsbeweging: men telt de uitkomst niet, maar stelt alleen het doel.

P. de Rooy

J. Driever en J. Brauer, *Perszuivering. De Nederlandse pers 1944-1951* (Weesp: Fibula-Van Dishoek, 1984, 190 blz., f29,50, ISBN 90 228 4152 9).

Reeds eind 1941 werd in de illegale pers het probleem van de naoorlogse perszuivering aangesneden. Het doel was van meet af aan duidelijk, namelijk zo snel mogelijk na de bevrijding van ons land de nieuwsvoorziening weer op gang te brengen door middel van bladen die daartoe 'zuiver' werden bevonden. In de eerste plaats kwam daarvoor de illegale pers in aanmerking, zo nodig op de persen van de 'legale' pers die een exploitatieverbod opgelegd zou krijgen. Ook de middelen om dit bedrijfsdoel uit te voeren, vormden op zichzelf geen probleem. Iedereen die in het perswezen werkzaam wilde zijn moest een 'certificaat van geen bezwaar' op zak hebben. Voor de zuivering van de persbedrijven waren er drie sanctiemogelijkheden: de naam van de krant kon tijdelijk verboden worden, de persen konden gevorderd worden voor het drukken van andere (voormalige illegale) bladen en tenslotte kon de gehele onderneming geliquideerd worden.

De uitvoering van dit beleid stuitte in de praktijk op tal van moeilijkheden. In de eerste plaats schoot de regelgeving als antwoord op de naoorlogse problematiek schromelijk tekort. Al spoedig waren overzicht over en greep op de zuivering grotendeels verloren. Het Militair Gezag moest zeer geïmproviseerd te werk gaan, vooral ook door de gebrekkige communicatiemiddelen, de chronische papierschaarste en het gebrek aan ervaring. De perszuivering stond aanvankelijk onder grote maatschappelijke druk, omdat emotionele gevoelens in het volk een klimaat van vergelding en genoegdoening, van schuld en boete hadden geschapen. Het gebrek aan mankracht en de in acht te nemen zorgvuldigheid droegen ertoe bij, dat niet in een klap met 'foute' elementen kon worden afgerekend. Vele gegevens moesten verzameld en bestudeerd worden, er moest gewikt en gewogen worden tot de beroepsinstantie toe. De volstrekt onvoldoende controle op de naleving van de uitspraken van de perszuiveringscommissie werkte, samen met de vele mazen in de gebrekkige wetgeving, wetsontduiking en wetsovertreding in de hand. Bovendien ontstond er in ons land, toen de uitvoering van de perszuivering steeds ingewikkelder werd, kennelijk toch al gauw een stemming van: de schouders eronder, een nieuwe toekomst tegemoet. In deze mentaliteit bleef er steeds minder ruimte over voor een zo subtiele aangelegenheid als de perszuivering. Vele processen sleepten zich zodoende vaak nog voort in de nieuwe bedding die

het maatschappelijk leven toch weer vrij spoedig had genomen. Twee 'culturen', zou men kunnen zeggen, kwamen min of meer haaks op elkaar te staan.

Toch zouden vele van deze problemen gemakkelijker op te lossen zijn geweest, indien niet door de hele zuivering heen ook nog een andere beleidsdoelstelling werd nagestreefd. Naast de kwestie van de perszuivering speelde ook nog de bedoeling om na de oorlog de ondernemingsgewijze productie van de pers aan te pakken. Dit idee had eigenlijk niet zozeer iets met de bezetting te maken. Zij werd eerder gedragen door een specifieke maatschappijvisie in sociaal-democratische kring. De relatie met de bezetting bestond slechts hierin dat de bewering dat 'foute' bladen en persbedrijven om primair commerciële motieven waren blijven bestaan, niet geheel van grond ontbloomt was, al zou enige twijfel op zijn plaats zijn geweest als men ziet met welke concessies de niet-commerciële omroeporganisaties hun werk hebben voortgezet, totdat ze eind 1941 door de Duitse bezetter in feite werden onteigend en aan de kant geschoven.

In Londen was het minister Burger die als eerste oordeelde dat na de oorlog het commerciële karakter van de pers teruggedrongen moest worden. Een onafhankelijke, objectieve en pluriforme pers strookte niet met het winststreven van de ondernemingen die deze pers exploiteerden. Met de perszuivering zou tegelijk het perswezen fundamenteel gereorganiseerd moeten worden: een exploitatievergunning zou onthouden kunnen worden aan persorganen die schadelijk werden geacht 'voor een gezond perswezen onder meer omdat met de uitgave daarvan uitsluitend het maken van winst wordt beoogd dan wel omdat door de uitgave niet in een bestaande behoefte wordt voorzien', zo formuleerde Burger het Londense Tijdelijk Persbesluit van 4 september 1944.

Ofschoon het Londense besluit geen lang leven beschoren was — de papierschaarste maakte als natuurlijk gegeven een dwingender keuze noodzakelijk welk blad al of niet mocht verschijnen dan het criterium van het winststreven — heeft het wel steeds in de context van de zuivering een rol gespeeld, vooral waar het ging om de zuivering van bedrijven als *De Telegraaf*. Beel — begin 1945 opvolger van Burger in het gereorganiseerde kabinet-Gerbrandy — schafte als minister van binnenlandse zaken in het kabinet-Schermerhorn-Drees het sociaal-democratische beoordelingscriterium af (18 september 1945). De zogenaamde ordeningsproblematiek (de eventuele invoering van een vergunningstelsel) was daarmee echter nog niet de wereld uit. De Persraad werd er door het Kabinet officieel mee opgezadeld en toen dit college er niet uitkwam, mocht een speciale commissie er haar tanden op stuk bijten. In beide gevallen was het de persvrijheid (artikel 7 van de grondwet) die — terecht — het beoogde overheidsingrijpen niet toeliet.

Het boek dat Brauer en Driever hebben geschreven vult een leemte op. Er was immers nog weinig over de perszuivering bekend. Hun verhaal zit degelijk in elkaar, is overzichtelijk in chronologie en thematiek en er is een verantwoord gebruik van de bronnen gemaakt. Het instituut 'perszuivering' is met deze studie in kaart gebracht: de totstandkoming van de verschillende regelingen, de globale uitvoering van de wettelijke regels, de instelling van de perszuiveringscommissie, haar werkwijze en haar leden(verloop), de instelling van de beroepsinstantie en de rol van de Persraad in de perszuivering.

Draagt het boek ook bij tot verdieping van ons inzicht in het gecompliceerde verschijnsel van de perszuivering? Ofschoon de titel en de probleemstelling enigszins anders doen vermoeden, hebben de auteurs er bewust van afgezien het vraagstuk van de perszuivering in materiële zin te bestuderen. Zij zijn niet ingegaan op de inhoudelijke werkzaamheden van de commissie en van de raad van beroep voor de perszuivering. De vele gevallen (zowel personen als bedrijven) worden met rust gelaten, zij het dat bepaalde zuiveringszaken wel aan de orde worden gesteld ter illustratie en in functie van de beschrijving van de formele aspecten van de perszuivering. Het zou interessant zijn geweest wanneer de auteurs die inhoudelijke kant hadden uitgespit om de waardeoordelen van de beide commissies en van hun afzonderlijke leden, de afwijkende meningen en vonnissen te leren kennen, mede in het licht van de bijzondere rechtspleging (artsen, advocaten, rechterlijke macht, ambtenaren, kunstenaars) en in relatie tot andere bedrijfszuiveringen. Dit alles hebben de auteurs laten rusten, begrijpelijk als men weet — het wordt in het voorwoord meegedeeld — dat het hier om een doctoraalscriptie gaat. Maar het boek kan, zoals vaker ge-

RECENSIES

beurt, de indruk wekken dat het terrein van de perszuivering voor het wetenschappelijk onderzoek zo ongeveer is afgegraasd. Dat zou jammer zijn. Het terrein is slechts historisch 'kadas-traal' in kaart gebracht. Met vrucht zou hierop het inhoudelijke onderzoek geënt kunnen worden.

J.H.J. van den Heuvel

A.E. Kersten, *Maken drie kleinen een grote? De politieke invloed van de Benelux, 1945-1955* (Inaugurale rede 1982; Bussum: Holkema & Warendorf, 1982, 20 blz.).

Bij de aanvaarding van het bijzonder hoogleraarschap in de historische ontwikkeling van het volkenrecht en de diplomatieke geschiedenis heeft A.E. Kersten de vraag gesteld of drie kleinen een grote maken? Het antwoord dat deze Leidse oratie op de in de titel vervatte vraag geeft, is meer impliciet dan expliciet neen. Dit viel moeilijk anders te verwachten waar de deelnemende landen aan de Benelux soevereine staten waren, die naast parallelle ook nog divergerende belangen bezaten. Kersten zet helder uiteen op welke momenten en in welke zaken de drie regeringen nochtans tot een gezamenlijk beleid en optreden poogden te komen. Het resultaat was niet gering, met name bij de internationale aangelegenheden als de regeling van de Duitse kwestie, de Marshallhulp en de voorbereiding van de Europese economische gemeenschap. Vooral in het laatste geval was sprake van een inspirerende werkzaamheid van de Benelux-landen. Misschien had daar wat meer nadruk op kunnen vallen, hetgeen overigens de betrokken conclusie onverlet laat dat de samenwerking der Benelux-landen in een aantal internationale vraagstukken tijdens het eerste naoorlogse decennium heeft bijgedragen tot de gedachtenvorming in een voor henzelf gunstige richting. Wederzijdse behoedzaamheid bestond er vanuit de vrees dat de partner de algemene koers van de buitenlandse politiek zou willen voorschrijven. Die angst ten bate van de belangen van het andere land gebruikt te worden, belemmerde de ontwikkeling naar werkelijke samenwerking op het hele terrein van de buitenlandse politiek, luidt de conclusie. Met werkelijke samenwerking is vermoedelijk bedoeld intensieve, want wat het verstreken decennium al aan samenwerking had laten zien, was bepaald niet onwettelijk.

Joh. de Vries

A. Koper, *Onder de banier van het stalinisme. Een onderzoek naar de geblokkeerde destalinisatie van de CPN* (Amsterdam: Van Gennep, 1984, 312 blz., f38,50, ISBN 90 6012 552 5).

Deze studie bestrijkt de bijna veertigjarige periode van de geschiedenis der CPN na 1945. Zij graaft dan ook dieper dan de eerder mede door dezelfde auteur verzorgde publikatie *De moeizame destalinisatie van de CPN*, die vooral materiaal aandroeg rond het partijconflict van 1958 (zie *BMGN*, XCIX, 468-469). In een inleiding wordt zelfs gepoogd om in het bestek van dertig bladzijden een schets van het stalinisme en de internationale communistische beweging te geven. In hoofdzaak gaat het in dit boek echter om de geschiedenis van de Nederlandse Communistische Partij, ontstaan als Sociaal-Democratische Partij in 1909, zoals op bladzijde 7 wordt vermeld, en toentertijd zelfs deel uitmakend van de Tweede Internationale. De auteur is niet bij het Brug-conflict van 1958 blijven staan, maar heeft de historie van de naoorlogse decennia dieper opgehaald. Aanvankelijk, in 1946, had de CPN een toppunt van electorale aanhang (ruim 10%) en van syndicale invloed (via de EVC) bereikt.

Hoewel de documentatie van de schrijver vooral op de eigen partijpublicaties van de tijd berust (tot het partijarchief kreeg hij echter geen toegang), heeft hij ongetwijfeld het verloop van zaken in een breder historisch kader willen plaatsen. Geheel nauwkeurig bij feitelijke vermeldingen is hij niet steeds: de Kamerverkiezingsuitslag van 1946 stelt hij onjuist voor (51), wanneer hij de PvdA met haar 29% als winnaar ziet (de vooroorlogse 23% die hij noemt behoorde alleen